

УДК 619:637.1+614.31 (477.41) „18-19”

МОЛОЧНА СПРАВА І ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА МОЛОКА НА КИЇВЩИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стегней М.М. – кандидат вет. наук, доцент (НАУ)

Подано стислі відомості про розвиток молочної справи на Київщині. Зазначено, що молочна справа і контроль за якістю молока і молочних продуктів були одним із питань ветеринарно-санітарної діяльності на Київщині у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Особливу увагу акцентовано на утриманні і доїнні корів, контролі за якістю молока і молочних продуктів.

***Ключові слова:** молочна справа, молоко, молочні продукти, тваринницькі ферми, ветеринарно-санітарний нагляд.*

Вступ. Молоко – єдиний натуральний продукт, що містить майже повний набір необхідних поживних речовин. На якість молока значно впливають фактори зовнішнього середовища, тому при доїнні, транспортуванні, первинній його обробці і переробці необхідно дотримуватись ветеринарно-санітарних вимог. З неякісної сировини неможна отримати високоякісні продукти, що і зумовлює необхідність контролювання його якості.

Історія розвитку молочної справи на Київщині є одним із питань вивчення ветеринарно-санітарної діяльності Київщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Адже, населення Київщини займалося молочним тваринництвом і будь-яке зниження молочної продуктивності корів, особливо масове, завдавало значних економічних збитків. У Київській губернії молоко продавалося виключно сирим, тому, що кип'ячене молоко було значно нижче у ціні. Ветеринарно-санітарній експертизі молока у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. приділяли особливу увагу. Саме ветеринарний лікар м. Києва у кінці ХІХ ст. В.К. Пономарьов зосередив свою роботу на розвитку молочної справи, нагляді за молоком і молочними продуктами.

Матеріал і методи. Матеріалом дослідження слугували видання періодичної преси відділу стародруків бібліотеки ім. В.І. Вернадського, матеріали Державного архіву м. Києва та Державного архіву Київської області. У процесі роботи використано хронологічний та системний методи досліджень.

Результати дослідження. У 1900 році у м. Києві проходив з'їзд ветеринарних лікарів на якому було заслухано доповідь М.К. Кобилянського “О важности ветеринарно-санитарного надзора за молочным скотом”. У своїй доповіді автор підкреслював здатність молока і його продуктів передавати інфекційні хвороби від корів до людини. Слід відмітити, що київські ферми знаходилися в антисанітарному стані і не наглядалися ветеринарним лікарем. М.К. Кобилянський запропонував розширити ветеринарний персонал у м. Києві і ввести обов'язкову постанову відносно утримання ферм і молочної худоби.

Для боротьби із туберкульозом він пропонував застосовувати туберкулін, як цінний діагностичний засіб. З'їзд постановив рекомендувати Миському управлінню організувати у місті Києві показову ферму, де і проводити туберкулізацію усіх корів. Таку показову ферму великої рогатої худоби пізніше організував міський ветеринарний лікар М.П. Слесаревський. Молоко з його ферми поступало у дитячі заклади.

Слід відмітити, що в м. Києві діагностувався значний відсоток туберкульозних корів, молоко яких поступало у продаж. За період з 1885 по 1892 рік від туберкульозу у м. Києві померло 4306 чоловік, тобто майже 539 чоловік за рік [1].

Значне поширення туберкульозу серед населення м. Києва змусило ветеринарного лікаря В.К. Пономарьова у 1888 році провести перший перепис рогатої худоби у м. Києві. На основі цього перепису у Санітарну комісію представлено проект “Обязательных правил для лиц, содержащих коров с промышленной целью”. У цьому ж році вперше проводився огляд кумисно-лікувального закладу. Із-за відсутності коштів, огляд молочних ферм проводився 1–2 рази на рік. Про необхідність такого нагляду свідчить те, що вже у 1892 році Санітарна комісія знайшла кошти, щоб додатково платити за огляд ферм по 25 руб.

Молоко на ринках у м. Києві проходило тільки частковий контроль. Для продажу молоко поступало надзвичайно забруднене не тільки бактеріями, але і механічними домішками. Заходи за контролем молока і молочними продуктами введено в дію лише у 1913 році. Постійний і регулярно функціонуючий контроль молока у м. Києві не міг здійснюватися із-за відсутності „Обов'язкових постанов відносно торгівлі молоком і молочними продуктами у м. Києві”. Необхідність видання таких постанов неодноразово обговорювалася на засіданнях Санітарно-виконавчої комісії і Миської Думи з 1902 року. Ветеринарний лікар Ф.М. Беневський навіть запропонував створити у м. Києві спеціальний молочний ринок, де передбачалося відкрити нові посади ветеринарних лікарів. До 1914 року контроль за молоком на ринках проводили санітарні лікарі-медики.

17 січня 1914 року відбулося засідання Миської санітарно-виконавчої комісії з питань контролю молока, що поступає на ринки м. Києва [2]. На цьому засіданні ветеринарний лікар В.К. Корольов поставив питання про необхідність контролю молока із молочних лавок у хімічному відділенні санітарної станції, обладнаної усім необхідним для проведення досліджень. У даному відділенні пропонувалося проводити дослідження молока на відсотковий вміст жиру, фальсифікацію молока, домішки консервантів, забруднення і присутність лейкоцитів. Середня проба становила 1 л, з якої 0,5 л йшло на вказані дослідження, а 0,5 л відправлялося в один із закладів:

- санітарну станцію для бактеріологічного дослідження;
- бактеріологічний інститут Товариства боротьби із заразними хворобами;
- Окружну ветеринарно-бактеріологічну лабораторію для дослідження на мікробне число.

Вартість молока на ринку становила від 2,5 до 5 коп. за стакан, “Четверть” (2,5 – 3 л), в залежності від сезону, коштувала 18 – 35 коп., відро молока – від 1 крб. 20 коп. до 1 крб. 50 коп. [3].

При проведенні ветеринарно-санітарного нагляду за молоком і молочними продуктами значна увага приділялася корівникам, молочним фермам, кумисним закладам. Вперше у 1901 р., за резолюцією Київського губернатора, у селищі Пуща Водиця почав функціонувати кумисно-кефірний заклад, що знаходився у підпорядкуванні ветеринарно-санітарного нагляду. Слід зауважити, що реалізація цих продуктів дозволялася Санітарною комісією тільки після огляду корівників ветеринарним лікарем.

Більшість “фермерів” у м. Києві утримували корів у найманих приміщеннях, за що платили високу оренду. У 1913 році проводився огляд корівників у м. Києві, де виявлено 29% корівників сильно забруднених, 49% – середньої чистоти і тільки 21% – чисті. Більшість корівників уявляли собою старі хліви, зроблені із досок-шальовок зі щілинами, без долівки тощо. Продуктивність корів була не високою. За добу вони давали від 3 до 10 л. молока. У 1916 році вийшли “Обязательные постановления о надзоре за коровниками, молочными фермами, кумысными заведениями и отдельными хозяйствами, занимающимися продажей молока и молочных продуктов в г. Киеве” [4], (Проект цих постанов виданий у 1914 р. [5]). На той час корівниками, молочними фермами тощо називалися господарства, у яких утримувалося дві і більше корів з метою продажу молока і молочних продуктів. У м. Києві більшість корівників і ферм утримували від 2 до 8 корів. Таких корівників нараховувалося 73%. Великих ферм, де утримували більше 10 корів, нараховувалося всього двадцять. Для відкриття корівників вимагався дозвіл міської управи, яка для огляду корівника призначала спеціальну комісію, до складу якої входили міський дільничний ветеринарний лікар, міський санітарний лікар і поліцейський чиновник. При отриманні дозволу на відкриття корівника, підприємець мав право робити вивіску і публікацію про продаж молока і корів із даного корівника. Слід зауважити, що особи, які бажали мати свій корівник або молочну ферму, повідомляли у міську управу. Корів на молочних фермах оглядав міський ветеринарний лікар, який записував результати огляду у санітарну книгу, форма якої встановлювалася міською управою. У книгу записували кількість худоби і умови їх утримання, утримання корівників, якість корму, вакцинації, туберкулінізацію, діагностичні дослідження тощо. Корови, які після ветеринарного огляду виявлялися інфекційно хворими, не допускалися для утримання у корівниках. Власник записував кількість корів у корівнику у реєстр і періодично представляв копію дільничному ветеринарному лікарю. Про усі зміни, що відбувалися при переміщенні тварин у корівнику, повідомляли міського ветеринарного лікаря, який відмічав у своїх списках. Значну увагу приділяли правилам будівлі корівників. Згідно цих правил, будівля корівників не допускалася у дворах ветеринарних амбулаторій і лікарень, фабрик, заводів, на торгових площадках і скотомогильниках, тобто у тих місцях, де була висока ймовірність зараження

тварин інфекційними захворюваннями. При виборі місць дозволялося будувати корівники на відстані не менше 5 сажень (10.7 м) від будинків. Будували приміщення із будь-якого матеріалу при умові, щоб він був стійкий. Стіни корівників обов'язково білилися, приміщення добре вентильовалися. На утримання одної корови відводилося стійло шириною $1^{3/4}$ аршина (1.12 м) і довжиною 4 арш. (2.84 м). Світлова площа приміщень була не менше 1:12. Підлога дерев'яна на асфальтовій або цементовій основі. Слід зауважити, що утримання будь-яких інших тварин у корівнику, за виключенням кіз, не дозволялося.

Особлива увага приділялася особам, що доїли корів. Перед доїнням вони одягали фартух з рукавами і нарукавниками і обов'язково мили руки з милом, обмивали та витирали вим'я тварини. Молоко, яке йшло для продажу, проціджували, розливали і зберігали у окремих приміщеннях. Для продажу не допускалося молоко у сирому вигляді отримане від корів хворих заразними хворобами (ящур, туберкульоз тощо), а також розбавлене молоко і молоко з додаванням консервантів. В якості консерванту застосовували формалін, саліцилову кислоту, борну кислоту тощо. Особливого ветеринарно-санітарного нагляду підлягало молоко і молочні продукти, які йшли у дитячі заклади.

Поряд з виробництвом молока і дотриманням правил утримання корівників і молочних ферм у м. Києві, певна увага приділялася кумисним заводам. За місяць до приготування кумису, усі кобили кумисного закладу підлягали огляду дільничним ветеринарним лікарем, який обов'язково проводив малеїнізацію. Якщо кобили були клінічно здорові, то власнику видавалося посвідчення про придатність молока від цих кобил для приготування кумису. Протягом кумисного сезону кобили оглядалися ветеринарними лікарями кожні два тижні. Коні виявлені хворими на сап або позитивно реагуючі на малеїн, підлягали забою, решта кобил підлягали ветеринарному нагляду, а на господарство накладався карантин. При цьому кумис і закваска знищувалися. По закінченні кумисного сезону, в особливу книгу, яку вели дільничні ветеринарні лікарі, записували результати огляду кумисних заводів і кумисних маток. Звіт подавали у міську управу.

Молоко від корів в м. Києві продавали на спеціальних приватних молочних лавках, які відкривалися з дозволу міської управи. Цей дозвіл надавався при умові, щоб приміщення для молочної лавки відповідало усім ветеринарно-санітарним вимогам. Слід зауважити, що у таких лавках торгівля будь-якими іншими товарами, за виключенням яєць і хліба, заборонялася. Молочні лавки оглядалися ветеринарно-санітарним лікарем і при невідповідності ветеринарно-санітарним вимогам, підлягали закриттю.

Крім молочних лавок, дозволялася торгівля молоком і молочними продуктами на базарах після реєстрації у міській управі і отримання письмового дозволу, у якому зазначалося місце проживання власника і кількість корів, що він утримує. Для продажу допускалося молоко отримане від корів не лише м. Києва, але і молоко привезене для продажу із інших населених

пунктів, яке відповідало ветеринарно-санітарним вимогам, що ставилися до молока і молочних продуктів.

Такі вимоги до молока і молочних продуктів у м. Києві затверджувалися міською управою для профілактики туберкульозу серед людей, збудник якого передавався при споживанні молока від туберкульозних корів. Ветеринарно-санітарний нагляд за молоком і молочними продуктами являвся важливим і значно доповнював ветеринарно-санітарну справу Київської губернії кінця XIX – початку XX ст.

8 серпня 1916 року відбулося засідання Ветеринарно-санітарного бюро Київської міської управи. На засіданні приймалося рішення щодо забезпечення якісного ветеринарно-санітарного нагляду у місті, де зазначалось про необхідність окремого ветеринарного персоналу для нагляду за корівниками і молочними фермами, базарами, молочними лавками, контролю за якістю молока і молочних продуктів, на основі спеціальних обов'язкових постанов.

Висновки. 1. Молочна справа і ветеринарно-санітарна експертиза молока була одним із питань ветеринарно-санітарної діяльності на Київщині у кінці XIX – на початку XX ст.

2. При ветеринарно-санітарному нагляді за молоком і молочними продуктами особлива увага зосереджувалася на контролі за діяльністю корівників і молочних ферм, ринків і молочних лавок.

Список використаної літератури

1. Отчет Киевского ветеринарного врача за 1893 г. – Державний архів м. Києва. – Ф. 163. – Оп. 11. – Ед. хр. 5. – Арк. 28-31.
2. Протокол заседания Городской санитарно-исполнительной комиссии 17 января сего года // Ветеринарная хроника Киевской губернии. – 1914. – №1. – С. 60-71.
3. Королев В.К. К вопросу о снабжении молоком населения г. Киева // Ветеринарная хроника Киевской губернии. – 1914. – №2. – С. 128-162.
4. Обязательные постановления о надзоре за коровниками, молочными фермами, кумысными заведениями и отдельными хозяйствами занимающимися продажей молока и молочных продуктов в г. Киеве. – Державний архів м. Києва. – Ф. 163. – Оп. 11. – Ед. хр. 3. – Арк. 2-7.
5. Проект “Обязательные постановления о надзоре за коровниками, молочными фермами, кумысными заведениями и отдельными хозяйствами занимающимися продажей молока и молочных продуктов в г. Киеве” // Ветеринарная хроника Киевской губернии. – 1914. – №2. – С. 162-172.